אתגרי הסייבר וההשפעה הזרה בבחירות הקרובות לכנסת

דוד סימן טוב, תמיר הימן, עמוס הרביץ | 19 ביולי, 2022 | גיליון 1622

ועדת הבחירות המרכזית בישראל וגורמי ביטחון רלוונטיים עוסקים באיומי סייבר על מערכת הבחירות. מבקר המדינה טען בדו"ח שפורסם באחרונה, כי קיימים ליקויים במוכנות להתמודדות עם איומי סייבר בהקשר מערכת הבחירות הקרובה. בעקבות פרסום הדו"ח התעורר שיח ציבורי על אודות האיומים על תהליך הבחירות והמענה הניתן להם. בהקשר זה, יודגש כי המבקר מתמקד בהיבטים של שיבוש טכנולוגי של תהליך הבחירות, בעוד שניכרת בדו"ח התעלמות מאפשרות של השפעה חתרנית של גורמים עוינים, דוגמת איראן, על השיח הפוליטי. השפעה זדונית זרה כגון זו מחייבת מענה מערכתי, כאשר לצד הצורך בהתארגנות קבועה ומשולבת של הגורמים הרלוונטיים במדינה להתמודדות עם האיום על תהליכי בחירות, נדרשת גם הירתמות ארגונים אזרחיים להעלאת המודעות ולבלימת ניסיונות ההשפעה החיצוניים על השיח הפוליטי בחסות הבחירות.

בשנים האחרונות הפכו בחירות במשטרים דמוקרטיים ליעד להשפעה והתערבות זרה. תקופת בחירות הינה תקופה אטרקטיבית לביצוע מבצעי השפעה, כשהמתח הפוליטי בשיאו. יעדי ההשפעה יכולים לנוע בין הטיית תוצאות הבחירות לבין ניצול הבחירות להעמקת קיטוב בחברה ולפגיעה באמון הציבור בתהליך הדמוקרטי.

לצורך יישור קוו מושגי, נגדיר את איום ההשפעה הזרה על תהליכים דמוקרטיים בעולם המערבי. העיסוק באיום התמקד בתחילה בתקיפות טכנולוגיות על תהליך ההצבעה ועל מערכות המידע הרלוונטיות למערכת הבחירות מסוג CNA **(**computer network attack**).** לצידן החל עיסוק גם בערוצי השפעה נוספים על השיח, האמון והתודעה של הציבור. בין אלה יצוינו השפעה באמצעות החדרת תכנים כוזבים לרשתות החברתיות וכן תקיפות סייבר שתכליתן תודעתית, למשל תקיפות מסוג CNI (computer network influence) הכוללות גניבת מידע ופרסומו.

ובישראל עצמה, ראש השב"כ הקודם, נדב ארגמן, הזהיר כבר בשנת 2019 מפני התערבות זרה בתהליך הבחירות (לא ברור האם התכוון לתקיפה טכנולוגית של מערכות מידע וסייבר בלבד או להתערבות גם בשיח הפוליטי ברשתות החברתיות, והאם כוונתו הייתה להתריע על האיום או גם להרתיע מפני ניסיון להשפיע על תהליך הבחירות). גם יו"ר וועדת הבחירות המרכזית לשעבר, השופט בדימוס חנן מלצר, התייחס בפברואר 2019 לניסיון השפעה זרה וכן

לאפשרות של השפעה על תוצאותיהם של סקרי הבחירות. ב-9 במארס השנה פורסם דו"ח מבקר המדינה העוסק במערכות מידע וסייבר בבחירות לכנסת ובסוף חודש יוני, המבקר התייחס למוכנות ועדת הבחירות המרכזית לאיומי סייבר באופן פומבי.

לפי המבקר, ממצאי הביקורות מעלים "תמונת מצב מדאיגה בנוגע למוכנות לאיומי סייבר וכי קיימת חוסר ערנות של גופים ציבוריים בחובתם להגן על המידע ברשותם". הדו"ח מציין מספר ליקויים במענה לאיומי הסייבר, וביניהם היעדר מסמך המציג תפיסה כוללת והיעדר פעולתה של ועדה ציבורית שתבחן את הסוגיות השונות הקשורות במניעת התערבות בתהליכי בחירות. כן הדגיש המבקר את הצורך לפעול בשגרה, קרי גם בין מערכות בחירות, בהתמודדות עם איומי הסייבר. עוד מודגש בדו"ח המתח בין הצורך של ועדת הבחירות להישאר גורם בלתי תלוי לבין הצורך בפעולה, דוגמת התקנות המחמירות לגבי הגנה על תשתיות קריטיות (מים וחשמל), הזוכות להנחיה הדוקה של מערך הסייבר הלאומי. היות הוועדה גורם עצמאי מקנה לה עצמאות בקביעת נהלים וכן חופש פעולה בהתייעצות עם מומחים וגורמי מקצוע. אולם, בדו"ח מודגש כי הוועדה עצמה ותהליכי הבחירות אינם מוגדרים כתשתית מדינה קריטית, וזאת על אף חשיבותם לדמוקרטיה הישראלית. בהקשר זה, המבקר מציין את ארצות הברית כדוגמא למדינה שהכריזה על הבחירות כתשתית מדינה קריטית.

בתגובה לדו"ח, נטען על ידי ועדת הבחירות המרכזית כי ארבע מערכות בחירות האחרונות דווקא הוכיחו את מוכנות הוועדה ואת יכולתה להתמודד בהצלחה עם הגנת סייבר, ושליקויים רבים שעליהם הצביע המבקר כבר תוקנו. בנוסף, ציינה עו"ד אורלי עדס, מנכ"לית ועדת הבחירות המרכזית, כי הוועדה מצויה בקשר עם מערכת הביטחון ועם מומחים בעלי שם עולמי, מתוך הבנה כי הוועדה זקוקה להנחיה בהגנת סייבר. אנשי הוועדה ציינו, כי אמנם הוועדה אינה גוף מונחה על-ידי מערך הסייבר, אולם היא מקבלת הנחייה הדוקה מהמערך, אם כי על בסיס וולונטרי. יתר על כן, לקראת הבחירות לכנסת ה-21 הוקם "צוות בחירות מיוחד" בהשתתפות מערך הסייבר הלאומי, גורמי מודיעין ומשרד המשפטים, שסייע לוועדה בהתמודדות עם האיומים השונים שעלולים היו לשבש את התהליך.

השטח האפור: תקיפות סייבר לתכלית תודעה והתערבות זרה בשיח הפוליטי

מבין שלושת איומי הסייבר - תקיפות לתכלית שיבוש, תקיפות לתכלית השפעה על התודעה הציבורית ומניפולציה על תכני השיח הפוליטי ברשתות החברתיות - המבקר מתייחס לאתגר הראשון בלבד. ואכן, קיימים גורמים עוינים - ובראשם איראן - המעוניינים לבחוש בקדרת הבחירות בישראל ולהשפיע על התהליכים הדמוקרטיים בה. בשנתיים האחרונות, למשל, איתרה עמותת "פייק ריפורטר" רשתות זדוניות החשודות כזרות והמתערבות בשיח הפנימי בישראל, מימין ומשמאל של המפה הפוליטית, בדגש על הפגנות משני הצדדים (למשל, העמקת שסעים, עידוד הפגנות, יצירת מצג שווא של אלימות).

האיום על מערכות בחירות, כפי שהוא מוכר במערב, משלב בין המדיומים השונים ואינו מתמקד רק בשיבוש של מערכות ההצבעה. ואכן, האיום על הבחירות בישראל יכול להתבצע דרך

תקיפות סייבר של מערכות ההצבעה, אולם גם באמצעות השפעה על תוכן השיח הפוליטי באמצעות החדרת תכנים כוזבים במטרה להעמיק את המתחים הפנימיים הקיימים בישראל (יחסי יהודים-ערבים, ימין-שמאל, מזרחים-אשכנזים) או בשילוב בין שני ערוצי פעולה אלה.

כלקח מההתערבות הרוסית בבחירות שנערכו בארצות הברית ב-2016 הוקם ב-2018 צוות ברשות להגנת סייבר ותשתיות, שייעודו עיסוק בתכני השיח הפוליטי. הצוות הוקם על מנת לבחון את חומרת, ההיקף וההשפעה של האיום על השיח ועל הבחירות, כדי ליידע את הציבור וכן במטרה לשתף פעולה עם גורמים רלוונטיים אחרים בהתמודדות עימו.

הניסיון המצטבר במערב על אודות התערבות של גורמים זרים בבחירות מעלה צורך לחבר גורמים ממרחב הסייבר ומתחום התוכן ולשלב ביניהם, על מנת לגבש ולממש מענה לאיום. ואולם, בריאיון לגל"צ (פברואר 2022) ציין יגאל אונא, לשעבר ראש מערך הסייבר הלאומי, כי המערך אינו נדרש כלל לעסוק בתוכן, וכי מי שאמון על היבט זה הינו השב"כ. זאת, על אף שהוא מכיר בכך שהשימוש בתוכן במטרה להשפיע על תוצאות הבחירות הוא מסוכן וקל יחסת למימוש. הטלת האחריות על השב"כ כאחראי לסיכול חתרנות נראית טבעית, אולם בעוד שהשב"כ מתמחה בסיכול פעילות זדונית באזורי הפעולה החשאיים, הוא כמעט ואינו פועל באזורים הגלויים.

אחד הגורמים לקושי של גורמי מודיעין לעסוק בהשפעה זרה שאינה לגיטימית על השיח הפוליטי הוא העובדה שפעילות חתרנית כזו משתלבת בהכרח במסרים פוליטיים המועברים בזירה הפנימית, שעליהם ולגביהם אין במשטר דמוקרטי סמכות ועניין להפעיל פיקוח. משמעות הדברים היא, שקיים שטח אפור הנהנה מחסינות, בעוד הוא מחייב מענה משום שגורמים עוינים עלולים לנצלו.

סיכום והמלצות

דו"ח מבקר המדינה על אודות מערכות המידע והסייבר שבאחריות ועדת הבחירות המרכזית מעלה מספר סוגיות המחייבות התייחסות מצד הארגונים הרלוונטיים ובראשם ועדת הבחירות, מערך הסייבר וארגוני המודיעין. ראשית, קיים צורך בפעולה משולבת ומתמשכת לשיבוש ניסיונות פגיעה חיצונית בתהליך הבחירות, בין מערכות בחירות ובראייה ארוכת טווח. שנית, הדו"ח מחדד את המתח בין הצורך בשמירה על עצמאות ועדת הבחירות לבין האפשרות להגדרתה כתשתית קריטית. להגדרה כזו יש מחיר והמצב הקיים, שבמסגרתו הוועדה מקבלת הנחיה מרצון, נראה סביר.

דו"ח מבקר המדינה מתמקד, באופן טבעי, באחריות המדינה לתהליכים מרכזיים הקשורים למערכת הבחירות. לצד זאת, יש להדגיש את היות המפלגות וראשיהן יעד לתקיפת סייבר והשפעה, מה שמחייב התארגנות להעלאת המודעות גם מצידם. הדו"ח משקף קונספציה – הקיימת גם בחלק מהמערכת הביטחונית בישראל - אשר לאיומים הנשקפים לתהליכים דמוקרטיים, ובראשם מערכות בחירות. לפי קונספציה זו, ניתן להגן על תהליכים אלה באמצעות

הקפדה על נהלי אבטחת מידע והגנת סייבר מסוג CNA בלבד. בפועל, היריב מעוניין להשפיע על תהליכי הבחירות בדרכים נוספות, כאשר בכוונתו לערער את אמינות הבחירות, לנצל את הבחירות להעמקת שסעים בחברה ולפגוע באמון הציבור בהליך הדמוקרטי.

הפער המרכזי, שניתן אם כן לזהות בדו"ח, הוא בהתמקדות בהיבטי שיבוש של תפקוד מערכות המידע, תוך התעלמות מאפשרות של השפעה זדונית זרה באמצעות מניפולציה של תכנים ברשתות החברתיות, ובכלל זאת הפצת מידע כוזב או פרסום של מידע שנגנב באמצעות תקיפות סייבר. ברי כי ניטור השיח הפוליטי הפנימי על ידי ארגוני ביטחון מדינתיים, בפרט באזורים הגלויים, הינו מוגבל במשטר דמוקרטי ולעיתים אינו עולה בקנה אחד עם הגדרת האחריות של חלק מהגופים הרלוונטיים. אולם, דומה שהוא נדרש עקב האפשרות שגורמים עוינים ינסו לנצל את מערכת הבחירות כדי לזהם את השיח הפוליטי ולפגוע בהליך הדמוקרטי ובאותנטיות שלו.

מדינה דמוקרטית נדרשת לפתח כלים על מנת למנוע מגורמים חתרניים זרים לפגוע נגדה תוך ניצול כללי המשחק הדמוקרטיים. לשם כך נדרשים הגדרת האיום, מודיעין רלוונטי, התארגנות רב-תחומית ובחינה של כללי התנהגות ברשתות החברתיות (בשיתוף חברות המדיה). בנוסף, מומלץ שגם ארגונים אזרחיים, ובכלל זאת עמותות, מכוני מחקר, וגופים לבדיקת עובדות, יתרמו ישירות להעלאת המודעות לאיום ההתערבות הזרה בשיח בתקופת הבחירות ולחיזוק החוסן בפניו.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט